

## TOMPA ANDREA SOKSZOR NEM HALUNK MEG – AZ IDENTITÁS KERESÉSE

Kulcsszavak: *identitás; emlékezet; holokauszt; női sorsok; színművészet*

### EGY KIBONTAKOZÓ ÉLETMŰ CSOMÓPONTJAI

Tompa Andrea sokszorosan díjazott művei egy egységes életmű állomásaiként rajzolják fel az elmúlt száz év erdélyi/kelet-közép-európai történeteit. Egyének sorsát láttatják, ám azokban mindig meghatározó, legtöbbször traumatizáló szerepet játszanak a nagy történelmi folyamatok. Az önéletrajzi ihletésű *A hóhér háza. Történetek az aranykorból* (2010) a Ceaușescu-diktatúra nyolcvanas évekbeli világát, a *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben* (2013) a századelőt és trianoni országvesztést, az *Omerta. Hallgatások könyve* (2017) a század közepén zajló kisajátításokat ábrázolja, a 2020-as, jelenben játszódó, *Haza* fő témája az otthon elhagyása, az otthontalanság és az otthonkeresés. A 2023-as *Sokszor nem halunk meg* cselekménye a vészorszak és kommunista diktatúra eseményeit eleveníti fel.

A nagyon alapos dokumentáció nyomán született műveket gazdag motívumháló fonja át és kapcsolja össze, bizonyos cselekménymozzanatok ismételten felbukkannak a különböző regényekben, ezek egymást is megidézik. A sokszor önéletrajzi ihletésű motívumok szövegformáló szerepre tesznek szert, például az elmozdulás, utazás a *Fejtől s lábtól*, illetve a *Haza* vagy a disszidálás *A hóhér háza*, *Fejtől s lábtól*, *Haza*, *Sokszor nem halunk meg* esetében. Az egyik legfontosabb ilyen motívum az identitás kiépülésének folyamatához kapcsolódik, az iskolák ebben játszott szerepéhez (*A hóhér háza* egy diáklány sorsát követi nyomon, a *Fejtől s lábtól* narrátorai egyetemi hallgatók, a *Haza* középpontjában egy érettségi találkozó áll). Hasonlóan fontos a regényekben a színház identitásgeneráló szerepe (*A hóhér háza* a romániai diktatúra végnapjainak bemutatásakor felidézi a Hamlet bemutatását, tematizálja a színészek kivándorlását; a *Fejtől s lábtól* egyik jelenetében a legendás kolozsvári színházigazgató, Janovics Jenő a bolondokházába menekül, hogy ne kelljen átadnia a frissen berendezkedő hatalomnak az általa megteremtett színházat; a *Sokszor nem halunk meg* lapjain a hősnő önazonossága a színielőadások által formálódik). A regényekben egy-egy

---

\* TAPODI Zsuzsa (1961), dr., egyetemi tanár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Csíkszeredai Kar, Humántudományok Tanszék, tapodizsuzsa@uni.sapientia.ro

foglalkozás részletei kerülnek előtérbe: *A hóhér háza* – diák; *Fejtől s lábtól* – orvos; *Omerta* – rózsanemesítő; *Haza* – író, festő; *Sokszor nem halunk meg* – színész. Bizonnyos szereplők felbukkannak különböző regényekben, gyakran visszatérő hős például a szerző apai nagymamájáról vagy annak bátyjáról mintázott figura (*A hóhér háza*, *Fejtől s lábtól*, *Sokszor nem halunk meg*), az önportréhősnő apja szenvedésének és halálának motívuma (*A hóhér háza*, *Haza*).

Mivel a történetek diktatúrákban zajlanak, fontos, szintén ismétlődő mozzanat az elhallgatás, a tabutémák megjelenése. Ilyen például *A hóhér háza* és a *Fejtől s lábtól* esetében a terhességmegszakítás, a tabusító diktatúra légkörére utal az *Omerta* alcíme is: *Hallgatások könyve*, itt a Hóstát és a szerzetesrendek ötvenes évekbeli felszámolásának elhallgatott témája, a *Sokszor nem halunk meg* esetében pedig a zsidók 1944-es deportálásának ki nem beszélt traumája jelenítődik meg.

Elbeszéléstechnika szempontjából Tompa regényeiben a hősök vagy egyes szám első személyben mesélnek (*Fejtől s lábtól*, *Omerta*), vagy harmadik személyű az elbeszélés, viszont a fókusz ráközelít a szereplőre: azt látjuk és tudjuk, amit ő érzékel és mond külső, mindentudó elbeszélői kommentár nélkül. Mindkét eljárás során a narrátori hang idézetként foglalja magában a szereplők szólamait, a szerző nem jelöli a dialógust, a szereplők szavai beépülnek a narrátori szövegbe.

A veszteségnarratívák referencialitás és fikció határán egyensúlyoznak, a fiktív regényhősök valós személyekkel találkoznak, valóban megtörtént események tanúi vagy elszenvedői, a történelem alulnézetből látásmódja érvényesül. Közös elem az is, hogy a művek világában mindig van egyféle feloldás: a szereplők az általuk átélt traumák ellenére megpróbálnak megkapaszkodni, megkeresni a személyes boldogulás és boldogság lehetőségét. Így a legutolsó regény is az identitás megtalálásával/elfogadásával és ezzel a belső nyugvópontra jutás motívumával zárul. A főhős színésznő egy vele készített interjúban fogalmazza meg: „A színház lényegében megmentette az életemet. [...] Mindig tudtam, hogy ki vagyok, amikor színpadra lépek”.<sup>1</sup> A regény végén, az önmagát megvakító Oidipusz király sorsa kapcsán pedig azt mondja: „Bolyong, de legalább tudja, hogy kicsoda”.<sup>2</sup>

## ELHALLGATÁS ÉS KIBESZÉLÉS

Tengelyi László írja az élettörténet és önazonosság viszonyáról: „Történetek szövik át az időt, amelyben élünk. Helyünket a világban, még mielőtt magunkra eszmélnénk – sőt, talán nem túlzás azt állítani: még mielőtt megszületnénk –, családi elbeszélések töltik ki. A ránk hagyományozott történetekhez azután hozzátesszük a magunk ál-

1 TOMPA Andrea: *Sokszor nem halunk meg*. Jelenkor, Bp., 2023. 469.

2 Uo. 588.

landóan változó, nyugvópontra még halálunkkal sem jutó történetét. Ami kívülről ér bennünket, és amit magunk teszünk, amit gondolunk, képzelünk és tapasztalunk, amitől félünk, és amit remélünk, elmondjuk magunkról, és elmondjuk egymásról, elmondjuk újra és elmondjuk *másként*. Elbeszéléseink vissza-visszatérnek a már elmondottakra, és ismét előről kezdik: így próbálják körülvenni és befogni az elszőkő történéseket. Amit tudatosan elhallgatunk, és amit öntudatlanul elhárítunk magunktól, a már elmondottak és a még elmondandók árnyékában húzódik meg”.<sup>3</sup>

A hallgatás is kommunikáció, Wolfgang Iser az üres helyek szerepére figyelmeztet, a ki nem mondott tartalmak az olvasó tudatában behelyettesítődnek. Az *Omerta* egyik jelenetében motivikusan is megjelenítődik, egyúttal ironikussá is válik a csend parancsa: a hallgatásra ítélt, börtönből szabadult apácákat hiába akarják lehallgatni: némán ülnek a Mátyás-szobor melletti padon, de közben a börtönben tanult kopogtató jelbeszéddel kommunikálnak egymással. A regényekben a tabusított kollektív traumák gyakran a felszínre törnek. Például *A hóhér háza* végén, 1989 karácsonyán az anyai nagymama előveszi a padláról az addig dugdosott díszmagyart.

A *Sokszor nem halunk meg* az elhallgatott és elmondhatatlan színre vitelére törekszik, mivel a zsidók deportálása és a holokauszt utólagos feldolgozása/feldolgozhatatlansága az egyik fő témája. És ehhez kapcsolódva az, hogy „lehet-e a hiányból identitást kreálni”.<sup>4</sup> A regényben motivikusan visszatér a hallgatás/elhallgattatás témája: a vészorkorszakban a titokban bújtatott zsidó csecsemőt a nevelőszülők minden eszközzel hallgatásra akarják bírni, hogy sírásával, gőgicsélésével fel ne hívja a figyelmet arra, hogy a gyermektelen házaspár egy kisbabát gondoz. (Elfüggönyözik az ablakot, elrekeszelik az ajtót, papagájt szereznek, Erzi énekkel, ringatással csitítja a nyűgösködő gyermeket, többé nem engedik be a lakásba a postást, a szomszédaszonyt, nehogy feljelentsék őket.) Később, amikor a vér szerinti szülők nem térnek vissza, Erzi és Feri elhallgatja, hogyan is került hozzájuk a kislány, mert attól félnek, hogy a szívükhöz nőtt gyermeket nevelőintézetbe viszik. Bár megmondják neki, hogy örökbe fogadták, a hősnő a tizenhatodik születésnapjáig nem tudja meg, hogy kik voltak a valódi szülei. A zsidók deportálását kollektív hallgatás övezi, az átlagos kolozsvári lakosok úgy tudják, a gettóból Kenyérmezőre viszik őket munkára. Amikor felnőttként egy lágernaplóból készült monodrámát előadásán dolgozik, a főszereplő azzal szembesül, hogy azt a traumát nem lehet elmondani, nincsenek meg hozzá a

3 TENGELYI László: *Élettörténet és önazonosság*. Holmi 10(1998). 4. sz. (ápr.) 525. [http://epa.niif.hu/01000/01050/00211/pdf/EPA01050\\_holmi\\_1998\\_04\\_525-543.pdf](http://epa.niif.hu/01000/01050/00211/pdf/EPA01050_holmi_1998_04_525-543.pdf) (utolsó megtekintés: 2024. 05. 05.)

4 ZELEI Dávid = ÉS-kvartett: Tompa Andrea *Sokszor nem halunk meg*. <https://uk.video.search.yahoo.com/search/video?fr=gecs&ei=UTF-8&p=Tompa+Andrea+Sokszor+%C3%89s+kvartett#id=1&vid=b3680928da16516850ebb95ff7e7c807&action=click> (utolsó megtekintés: 2024. 04. 23.)

megfelelő szavak. Az életmű csúcsát jelentő Oidipusz-előadáson pedig a szája üresen tátogó üregnek hat.

## MŰFAJI ÉS NYELVI SOKSZÍNŰSÉG, TRANSZTEXTUALITÁS

A címek többértelműsége Tompa Andrea regényeinek jellegzetessége. *A hóhér háza* egyszerre egy konkrét kolozsvári épület, de a bukaresti Nép Háza gigantikus építménye is, a félelem és titokzatosság szimbóluma; a *Fejtől s lábtól* a viszonyok megfordulását jelzi, a jelenségek alapos, tetőtől talpig történő felmérését; az *Omerta* azt sugallja: mi mindenről nem szabad beszélni?; a *Haza* – irány és pátria egyszerre; a *Sokszor nem halunk meg* esetében, aszerint, hogy hol a hangsúly, a cím érthető úgy, hogy gyakran fordul ez elő, de úgy is, hogy túléljük, pedig halálos veszedelemben vagyunk. Salamon Ernő, munkaszolgálatosként elhunyt gyergyószentmiklósi költő naplójából származó a címbéli idézet, ezzel is utalva a holokausztra, akárcsak az ajánlás, „Rubin Mihály emlékére”, mely egy, a deportálás során hatéves korában meghalt zsidó kisfiút nevez meg, akiről – a nevén és végzetén kívül – semmit sem tudunk.

A paratextusok közül a könyv hátsó borítóján olvasható mondat az identitás kiépítésének megkerülhetetlenségét hangsúlyozza, miközben a nyugati kultúra két forrására, a görög–római, illetve zsidó–keresztény hagyományra utal vissza: „Aki ismeri önmagát, a saját sorsát, az megmenti a világot.” Ez egyrészt a delphoi jósdá Apollón-templomának feliratát: „Ismerd meg magad!”; másrészt a Talmudot idézi: „Aki megment egy embert, egy egész világot ment meg.” Ezzel a hősnő egyéni sorsát az egyetemes dimenziójába emeli. „A regény legnagyobb truvája az, ahogyan az egyediben meglátszik az univerzális, az egyéniben az örök emberi, az sohasem válik allegorikusá, nem lesz publicisztikus, és nem a problémák közhelyesítésére szolgál, hanem a szöveg gondolati horizontjának örült méretű és szép kitágulását eredményezi – miközben a regény nyelve hihetetlenül redukált, szűkszavú, tömör, és olyan földhözragadt, mint egy bevásárlólista”<sup>5</sup> – írja kritikájában Melhart Gergő.

A regény elején olvasható mottóban szereplő Joseph Roth idézet már indításkor a zsidó hagyományt emeli be az értelmezési keretbe, miközben a fájdalom és veszteség kibeszélhetetlenségét tematizálja. „A gyászolóknak a szomszédok keménytojást hoznak, azok táplálékát, akiknek a fájdalma kerek, nincs se eleje, se vége.”

5 MELHART Gergő: *Tisztelegesen elmesélni*. <https://litera.hu/magazin/kritika/tisztessegesen-elmeselni-melhardt-gergo-tompa-andrea-sokszor-nem-halunk-meg-cimu-regenyrol.html> (utolsó megtekintés: 2024. 05. 02.)

Tompa Andra regényei szintézisjellegűek, több műfaj jegyeit hordozzák. Az utolsó mű kapcsán az ÉS-kvartett kritikusai<sup>6</sup> arra figyelmeztetnek, hogy ez a regény is ellenáll a műfaji besorolásnak, egyaránt értelmezhető a holokausztirodalom, a történelmi és nőregény, valamint a Bildungsroman ismérveinek segítségével.

Tompa mindegyik alkotásában szembeötlő a nyelvi teremtőerő, a szereplők egyéni nyelvhasználatának kiváló érzékeltetése csakúgy, mint a nyelvi sokszínűség érzékeltetése. Különösen Erzsi esete érdekes, aki – elemi iskolai tanulmányait meghazudtolóan érdeklődik az irodalom, a színház iránt – tudatosan próbál nyelvileg is alkalmazkodni, a székely tájnyelvet kolozsvári köznyelvre cserélni. Ez néha a mezőszégi alapú román tükrőrfordítás átvételét jelenti, például a gyakorító értelmű „ne mind” szintagma használatával. A hősöket körülvevő multikulturális közeg miatt Tompa regényeiben gyakoriak a román és más nyelvű betoldások. Itt a főszereplő szerelme, Titi Constantinescu rendező révén jelennek meg a román nyelvű szövegrészletek.

A transztextualitás a gazdag utalásrendszerben és szöveges idézetekben ölt testet. Harag György rendezői elképzelései, a szatmári színház előadásai, az *Anne Frank naplója*, az *Isten véled, édes Piroskám*; a nagy klasszikus drámák, a *Rómeó és Júlia*, *Antigóné*, *A fősvény*, *Cseresznyés kert*, *Hat szerep szerzőt keres*, *Oidipusz király* színészi és rendezői feldolgozása, Jan Kott megidézett gondolatai a színházkedvelők számára jelentenek csemegét.

## EMLÉKEZET ÉS IDENTITÁS

Jan Assmann megállapítása szerint az egyéni és kollektív emlékezet szoros kölcsönhatásban áll. „Az emlékezet a szocializálódás folyamán tapad az emberhez. Bár mindig az egyén az, aki emlékezettel rendelkezik, az emlékezőképesség mégis kollektív produktum. [...] Még a legszemélyesebb emlékek is csak társadalmi csoportok keretei között zajló kommunikációban és interakcióban születnek meg. Nemcsak a másokról tapasztaltakra emlékezünk, hanem arra is, amit ők maguk mesélnek el, igazolnak és tükröznek vissza.”<sup>7</sup> Tompa Andrea egy vele készített interjúbán a felejteni akart emlékek kapcsán úgy fogalmaz: „Az emlékezet valahogy úgy működik, hogy különösen a nehéz és rossz dolgokra nagy cementlapokat rakunk, vagy ajtókat csu-

6 ÉS-kvartett: Tompa Andrea *Sokszor nem halunk meg* <https://uk.video.search.yahoo.com/search/video?fr=gecs&ei=UTF-8&p=Tompa+Andrea+Sokszor+%C3%89s+kvartett#id=1&vid=b3680928da16516850ebb95ff7e7c807&action=click> (utolsó megtekintés: 2024. 04. 23.)

7 Jan ASSMANN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz, Bp., 2013. 36.

kunk be előttük, és az írás ezeket az ajtókat nyitja fel”.<sup>8</sup> A regény hősnőjének identitásválságát az okozza, hogy örökbe fogadott gyerekként semmit nem tud és nem is tudhat meg szülei történeteiből, sorsáról és bátyjáról sem. A regény kezdő mondata utólag úgy is értelmezhető, hogy a három ráakódott réteget kell levedlenie a főszereplőnek, amíg a saját identitását megtalálja. „Három réteg ruhát adtak rá, kopott pokrócba csavarták.”<sup>9</sup> Ugyanakkor azt a lélektanilag igazolt tény is olvashatjuk az első passzus zárómondataként, hogy „négyéves koráig elfelejt mindent”.<sup>10</sup> Azonban az átöröklött traumák tudat alatt megmaradnak, befolyásolják a központi szereplő sorsát: a szimbólumok visszautalnak a sosem ismert szülőanya traumáira. Akárcsak a genetikusan öröklődő betegség, a lisztérzékenység. Miközben az anyját kitelepítik, folyik a gettósítás, a kislány kiesik az otthonául szolgáló kosárból. A kisiskoláskori kirándulás során a lányt valósággal kísérti a fekete lyuk: „belecsúszhatsz, eltűnhetsz” – figyelmezteti a tanító néni. Amikor vonatozni mennek, a kamaszlány egyetlen vágya, hogy minél messzebb utazhasson.

Visszatérő motívum a listáké: „Csak aki kenyérgjegyet kap, az van a listán”<sup>11</sup> – ezért a hatóságoknak nincs tudomásuk a létezéséről. A nevelőszülők az újságból olvassák a deportálandók listáját; a háború végén az eltűnt hozzátartozókat fürkészik a városházán; amikor a gyermek megbetegszik, Erzsi sorra veszi a listáról az orvosokat, akiket a baba édesanyja ajánlott, és azzal szembesül, hogy senki sincs meg az ott szereplők közül; a kamaszlány hősök temetőjében bolyong: „Ismeretlen. Ismeretlen” – olvassa a sírokon szereplő feliratot. Amikor színészként monodrámát ad elő Rózsa Ágnes holokausz-túlélő naplójából, azt a rendezői utasítást kapja: „harcolsz, hogy ezek az emlékek, ezek a nevek megérkezzenek a színpadra”.<sup>12</sup>

*Az utolsó vonat* című monodráma előadása közben az elhurcoltak neveit tartalmazó fiók nem nyílik ki, ezt a színésznő úgy éli meg, hogy a színpadra szánt, szavakból állított emlékmű nem valósul meg. „És akkor ők mind el vannak felejtve, ha te itt most nem tudod kinyitni a fiókot. Eltűntek, nincsenek, nem ismerjük őket. A nevüket se.”<sup>13</sup>

A kamasz identitásformálódásában fontos szerepet játszott egy színházi élmény: Elekes Emma alakítása az Anne Frank naplójából készült monodrámában. Az ösztönös azonosulás jele, hogy Tilda olyan ruhát és frizurát akar, mint amit a színpadon

8 BALÁZS Imre József: *Hosszúra nyúlt visszatérés. Beszélgetés Tompa Andrea íróval, színházkritikussal*. Helikon XXII(2011). 13(579). sz. 2–4.

9 TOMPA: i. m. 11.

10 Uo.

11 Uo. 13.

12 Uo. 505.

13 Uo. 537.

látott, sőt, egy kóbor macskát is befogad, mert az utánzott színpadai hősnek is volt cicája.

Az *Ödipusz király* az önmegismerés drámája, nem véletlen, hogy Matild éppen Szophoklész művének főszerepét alakítja, amikor a pályaelhagyás után ezzel tér vissza a színpadra. A testre szabott szerep számára a thébai királyé, aki „megadja magát a tudásnak”.<sup>14</sup> Jelképes, ahogy előadás közben lepereg arcáról a maszk. „Hát, ha nem tudjuk, hogy ki az apánk meg az anyánk, nagy bajba keveredhetünk. S ha tudjuk, akkor is. Mert az élőket a temetetlen holtak falják fel, ahogy a görög tragédiáról szóló tanítás mondja.”<sup>15</sup> A másik alaplámpa, az *Antigoné* az eltemetés szükségességének parancsával figyelmeztet az európai kultúra múlt századi végzetes sérülésére. A holokausz áldozatainak nincsen sem holtteste, sem sírja. „Azok, akik nem jöttek haza, azok halottnak lesznek nyilvánítva”<sup>16</sup> – olvassák a nevelőszülők az újságból. Erzsi testvére eltűnik a világháborúban, a faluban eltemetik a ruháját, hogy legyen egy hely, ahol ápolni lehet az emléket.

Az identitás kiépülésének fontos részét jelentik a nevek. A hősnő identitásváltásainak markerei a különböző névváltozatok: Matyi, Tilda, Matild, Nagy Matild, de szerelme, akit Titi Constantinescu néven ismerünk, szintén többnevű, eredetileg magyar zsidó, Katz Bernátként került lágerbe, barátnője, Harsányi Zimra, aki Ana Novac és Novák Anna néven publikál, Berninek szólítja a férfit.

A regény felépítéséről írja Bence Erika: „A négy fejezet egymásutánja is drámai szerkezetre asszociál; akár egy sorsdrámában, Matyika/Tilda/Matild önelvesztésének és újra építkezésének felvonásait képezik”.<sup>17</sup>

Az első rész, a *Megérkezés*, melyben a kis Matyika – a kezdetben ideiglenesnek gondolt – helyváltztatása során a keresztény családban talál új otthonra, ám az állandó elhallgattatás, az évtizedek óta gyerek után sóvárgó Erzsi gondolja, hogy nehogy túlságosan a szívükhöz nőjön a gondozott kislány, a kötődések sérülését eredményezi. Megindító, ahogyan a háború végén Erzsiék már nem a valódi szülők hazatérésében, hanem abban kezdnek reménykedni, hogy Matyika náluk maradhat. A nevelőszülők utólag, a népbírástól, a bábaperekből értesülnek arról, hogy mi is történhetett az elhurcoltakkal. Számot vetnek vele, hogy a gyermek úgy lesz biztonságban, ha azt hazudják, hogy vidéken született, és az iratai megsemmisültek a bombázásban. A második rész, a *Menekülés* során a kamaszkodó Tilda út- és identitáskeresése kerül a középpontba, melynek fordulója a kijelentés: „Nem vagyok Matyi”,<sup>18</sup> a lázadás során a lány folyamatosan sebeket ejt saját és nevelőszülei lelkében is. A harmadik, a *Felké-*

14 Uo. 583.

15 Uo. 589.

16 Uo. 135.

17 BENCE Erika: *Tompa Andrea: Sokszor nem halunk meg*. Kortárs 2024. 3. sz. 101–104.

18 TOMPA: i. m. 229.

szülés, melyben Matild színésszé érik, a ráismerés korszaka, ebben az általa alakított szerepek nyújtanak segítséget, a negyedik pedig, a *Katasztrófa*, Nagy Matild számára elvezet az identitáselfogadásig. A művészet segít neki a regényszerzői interjúban emlegetett belső ajtók felnyitásában.

## NŐI PERSPEKTÍVA, TANÚSÁGTÉTEL A NŐI SORSRÓL

András Orsolya *A hóhér háza* elemzésekor egy olyan jellemzőt ismer fel, amelyik az író minden későbbi művére érvényes. „A dokumentáció fogalma helyett talán pontosabb lenne azt mondani Tompa Andrea regénye kapcsán, hogy közvetlenül érzékelhető (konkrétan látható, tapintható, sőt ízlelhető) valóságelemekből kiindulva építi fel a szöveget.”<sup>19</sup> A női főszereplő tapasztalatai miatt már az első regényben is különösen fontos szerepet kap a mindennapi létfenntartásához szükséges ételek, ruházat, fűtési, tisztálkodási lehetőségek bemutatása. A *Fejtől s lábtól*, az *Omerta* női narrátorai is részletesen foglalkoznak ezekkel a témákkal.

A *Sokszor nem halunk meg* a hétköznapi mikrorealizmusával kápráztatja el az olvasót, hogy például Erzsi a napon szárítja az elmosott edényeket, szárítókötelet húz ki az udvaron, hogyan varr lepedőből bébiholmit; milyen a flórharisnya; miket esznek a háború idején, milyen kompóttal kínálja a postást, milyen édességet kaphat egy lisztérzékeny gyerek; hogyan lesz egy régi kosárból gyerekülés a biciklin; milyen egy családi fényképkészítés, fagyizás stb. A markáns női portrék közül kiemelkedik a Székelyföldről Kolozsvárra került Erzsi, aki a rossz anyai minta ellenére szívből vágyik a gyermek után, és anyjának keménységét melegszívű anyósának magatartása ellensúlyozza. Tildának viszont a másik véglet, a nem kívánt terhesség, szülés utáni depresszió, mellrák sajátos női tapasztalatát kell megélnie. A holokausztot megszenvedett író, Novák Anna/Harsányi Zimra egy kevésbé konvencionális művészlét tágabb perspektíváját villantja fel Matild számára.

Tompa Andea regényeiben nagy szerepet kap a dokumentálás, vallomástevés, tanúságtétel. Az író szereplők célja az önmegértés és archiválás. Mesélő, naplóíró hősnő a belső és külső világ történeteit is rögzítik. *A hóhér háza* főszereplőjét tanárnője biztatja naplóírássra; a *Fejtől s lábtól* narrátor-medikája – bár tagadja a naplója létét – aprólékos, tudatfolyamszerű szövegben nyilvánul meg; az *Omerta* egyik narrátora a mesemondó Kali, akinek egy néprajzos lány lejegyzi és közreadja a meséit; a *Haza* főszereplője író, „I am an author” – mondja magáról. A *Sokszor nem halunk meg* lapjain Erzsi naplót ír Matyi fejlődéséről, először azért, hogy a kislány édesanyjának pontosan beszámolhasson, amikor újra találkoznak, később – az olvasás mellett – a

19 ANDRÁS ORSOLYA: *Szabadra írni. Nyelv, identitás, emlékezet*. EME, Kvár, 2023. 215.

naplóírás lesz számára a szellemi menedék. Verset ír Feri születésnapjára, leveleket az édesanyjának és nővérének. Arra ösztökéli a kamasz Tildát, hogy vezessen naplót. Azonban, mivel az identitás narratív jellegű, a lány nem tudja megfogalmazni önmagát. Az ürességet rögzíti, a kisebb korában őt egyszerre rémítő és vonzó fekete lyuk mintha lelkében lenne. „Kedves napló, kezdi írni Tilda. Így és így hívnak. Fingom sincs, hogy ki vagyok. Ma se történik semmi. Paradicsomleves volt. Négy sor elég?, kiált ki. Legyen legalább tíz, feleli Erzsi, négy sorban nem tudja az ember kifejezni magát. Dehogynem, mormolja maga elé Tilda, és rajzol egy nagy fekete kört, és sötétre satírozza.”<sup>20</sup>

A Tompa Andrea műveiben minduntalan megnyilatkozó önéletrajziség itt az örökbefogadás problematikájának bemutatásában érhető tetten, hiszen a szerző maga is örökbe fogadó szülő. A dokumentarizmus pedig a mikrovilág pontos rajzán túl a bemutatott ötven év fontos történéseinek és szereplőinek a felvillantásával nyújt plasztikus korképet. Az 1944-ben kezdődő cselekmény 1992 körül zárul, valós szereplők és tények rajzolják ki a történelmi nyomvonalat: Márton Áron híres, zsidómentő állásfoglalása Kolozsvárt; a felszabadító „katonák erőszakoskodnak”; a népbíróság perei; purifikálás, politikai tisztogatás; „a címert kicserélték”; „aki templomba jár, pofont kap”; Mihai Roller történelemkönyve; „nincs szükség külön magyar színházra”; híres román rendezők disszidálnak; a vidéken szereplő színésznő élelmiszerkosarat kap ajándékba a nézőktől.

## KÖVETKEZTETÉS

A regény értékei az identitás érzékeny kérdésének több szempontú megközelítése, az erdélyi valóság árnyalt, evokatív erővel történő bemutatása. Az írás, a művészet általi kibeszélés ebben a műben etikai dimenziót ölt: „Tisztességesen el kell mondani, a többit bízd a nézőre”.<sup>21</sup> Erre utal Kovács Bálint kritikájának értékelése is: *Tompa Andrea új regénye nem egyszerűen jó, de a világ is jobb lesz tőle.*<sup>22</sup>

---

<sup>20</sup> TOMPA: *i. m.* 249.

<sup>21</sup> Uo. 588.

<sup>22</sup> Kovács Bálint: *Tompa Andrea új regénye*. HVG 2023. 09. 01. [https://hvg.hu/kultura/20230901\\_Tompa\\_Andrea\\_uj\\_regenye\\_kritika\\_sokszor\\_nem\\_halunk\\_meg\\_erdely\\_holokaust\\_orokbefogadas](https://hvg.hu/kultura/20230901_Tompa_Andrea_uj_regenye_kritika_sokszor_nem_halunk_meg_erdely_holokaust_orokbefogadas) (utolsó megtekintés 2024. 05. 05.)

TOMPA ANDREA *YOU OFTEN DON'T DIE* –  
SEARCHING FOR IDENTITY

Keywords: *identity; memory; Holocaust; femininity; theater art*

Andrea Tompa's novel tells the story of a woman born during World War II. She was given by her mother, a Jewish doctor, to a Christian family. Because her real family disappears, the little girl is adopted, and she won't find out where she really comes from until the age of 16. The theme of the Holocaust is closely linked in the work to that of memory and identity. By becoming an actress, the main character will be able to strengthen her identity through theater art. This paper examines the relationship between the concepts of identity, memory, femininity, and art.

TOMPA ANDREA *DE MULTE ORI NU MURIM* –  
CĂUTAREA IDENTITĂȚII

Cuvinte-cheie: *identitate; memorie; Holocaust; feminitate; artă teatrală*

Romanul Andreei Tompa prezintă soarta unei femei născute în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, o soartă datorată faptului că mama sa este o doctoriță de origine evreiască care-și dă copilul unei familii de creștini. Pentru că adevărata sa familie dispare, fetița este adoptată, și reala sa origine o va afla abia la vârsta de 16 ani. Tema Holocaustului este strâns legată în operă de cea a memoriei și a identității. Personajul principal, devenind actriță, își va putea consolida identitatea prin intermediul artei teatrale. Lucrarea examinează relația dintre conceptele identitate, memorie, feminitate, artă.